

**АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ТА СТРУКТУРИ ВАЛОВОЇ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В
КОНТЕКСТІ ВИЗНАЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ДО ВПЛИВУ
СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ**

Досліджено динаміку та структуру валової доданої вартості, яка виробляється в основних галузях народного господарства України, що дозволило визначити диспропорції в розвитку національної економіки. Запропоновано заходи щодо їх усунення з метою підвищення макроекономічної стійкості до несприятливих факторів, які виникають під час низхідної стадії економічного циклу в умовах глобалізації.

© П.В. Шваб

Постановка проблеми

Світова фінансово-економічна криза достатньо сильно позначилася на економіці України. Протягом 2009 р. падіння валового внутрішнього продукту становило більше 15 %, що є одним із найбільших як в Європі, так і у світі взагалі. Звичайно, не можна заперечувати надзвичайно негативного впливу падіння на світових фінансових ринках на економіку нашої країни. Зниження цін на основний експортний продукт – чорні метали та сталевий прокат – призвело до зменшення доходів експортерів, поставило їх на межу банкрутства, що, у свою чергу, зменшило податкові надходження до Державного бюджету та місцевих бюджетів. Відтік з економіки України іноземного спекулятивного капіталу в жовтні та листопаді 2008 р. призвів до значної девальвації національної валюти, що створило певні труднощі з виплатою валютних кредитів позичальниками та завдало значних збитків банківській системі. Окремі банки збанкрутували і були ліквідовані або викуплені державою.

Однак, на нашу думку, методологічно неправильним є бачити у проблемах української економіки лише вплив зовнішніх факторів. Навіть в умовах світової фінансово-економічної кризи окремі країни змогли втримати достатньо високі показники економічного розвитку: так, за результатами 2009 р. зростання ВВП в Китаї становило 8,7 % [4]. В одній з найближчих до України країн – Польщі, зростання ВВП за цей же рік становило 1,7 % [5]. Таким чином, вважаємо, що основними факторами, які визначають загальний позитивний або негативний результат будь-якої країни під час економічних криз світового масштабу є макроекономічна стійкість, до якої ми схильні відносити в першу чергу збалансованість галузей народного господарства та його диверсифікованість, відсутність значного дефіциту або профіциту зовнішнього торгівельного балансу, а також обґрунтованість, своєчасність та ефективність заходів, які вживають державні владні інституції для стабілізації економіки. Завданням наукового дослідження, результати якого відображені в даній статті, є визначення диспропорцій розвитку економіки України в докризовий період та розробка пропозицій щодо їх усунення.

Аналіз останніх досліджень

Про недостатню конкурентоспроможність та структурні дисбаланси економіки України науковці попереджували задовго до того, як світова фінансово-економічна криза почала відчутно позначатись на нашій державі. На невігідні сторони інтеграції України до світової економіки звертає увагу В. Попова [1]. Інтеграція у світову економіку "нижнім шляхом" базується на експорті продукції переважно добувної промисловості та галузей, що здійснюють первинну обробку і збагачення сировини для виготовлення напівфабрикатів. Як правило, в таких видах економічної діяльності високі технології та нові знання не використовуються. Вироблені при цьому товари характеризуються як масові та мають стандартні, уніфіковані параметри, а найприйнятнішою конкурентною підмогою є ціновий демпінг.

У такому випадку економічно виправданою конкурентною стратегією є "фокусування на затратах", яке забезпечується не інноваційним удосконаленням, а екстенсивним збільшенням обсягів виробництва. Резерви такого шляху швидко вичерпуються, тому зростання прибутку відбувається за рахунок зниження оплати праці та скорочення затрат на вдосконалення виробничих засобів. Цінова конкуренція, що ґрунтується на скороченні затрат, не сприяє зростанню заробітної плати національного виробника, обмежує фінансову базу нарощування його купівельної спроможності, не стимулює попит на кваліфіковані кадри.

Дослідниця попереджує, що «внаслідок розгортання такого ланцюга відбувається руйнування не тільки трудового фактора, руками якого забезпечуються зростання і розвиток виробничого сектора економіки, але й передумови для становлення демократичного суспільства». Пошуки методів, покликаних вирішити цю проблему, в більшості випадків обмежуються рішеннями, спрямованими на заспокоєння невдоволеної більшості населення за рахунок інфляційного фінансування бюджетної сфери і зростання зарубіжних боргових зобов'язань. Вимушене скорочення доходної частини бюджету позначається, в першу чергу, на фінансуванні охорони здоров'я і освіти, що посилює нерівності можливостей різних соціальних верств населення. Організаційно-економічний механізм управління розвитком економіки, спрямований на такий шлях нарощування конкурентоспроможності, містить активні джерела дестабілізації соціально-економічної ситуації і провокує перманентні політичні кризи [1].

Розвиток економіки в якості сировинної бази для розвинутих країн тісно пов'язаний із занепадом національної науково-інноваційної сфери. У такій ситуації, за прогнозом Л. Федулової [2], переважають псевдо- та продукційні інновації. Створюються вузькоспеціалізовані виробництва з енергозатратними операціями, залежні від кон'юнктури зовнішніх ринків. Посилюється залежність національної економіки від зовнішньоторговельної кон'юнктури внаслідок нерозвинутості внутрішнього ринку. Відбувається занепад неконкурентоспроможних виробництв та існує ймовірність деіндустріалізації національної економіки, що веде до зростання соціальної напруженості у країні. Переважний розвиток набувають видобувні галузі, складальні виробництва або виконання окремих операцій у технологічному процесі. Як наслідок, нестабільність у глобальній фінансовій системі, залежно від глибини її зв'язків з національною економікою, може викликати фінансову кризу в країні.

Окремі вчені попереджують, що зменшення продуктивності використання природних ресурсів у сфері виробництва товарів і послуг кінцевого споживання перетворюється на один з головних чинників, що уповільнюватиме темпи економічного зростання України в середньо- та довгостроковій перспективі. Це зумовлено тим, що національна економіка не може тривалий час розвиватися за

рахунок збільшення обсягів використання природних ресурсів при зменшенні ефективності їх переробки. Перешкодами на шляху такого розвитку стають обмежені запаси первинних природних ресурсів і зростання граничних витрат виробників на виготовлення їх додаткових обсягів. Крім того, темпи зростання вітчизняної економіки постійно уповільнюватимуться при збереженні умов на внутрішньому ринку для збільшення інфляційних та стабілізації потенційних втрат добробуту суспільства [3].

Об'єкт та методика дослідження

Об'єктом дослідження виступають господарсько-економічні процеси, що відбуваються в економіці України. У процесі дослідження використані основні методи економічних досліджень: економіко-статистичний при розробці аналітичних таблиць, абстрактно-логічний при аналізі даних таблиць, формулюванні висновків та висуненні рекомендацій. Джерелами інформації слугували дані Національного банку України, відомості з мережі Internet, науково-практична література та власні спостереження.

Результати досліджень

Одним з найважливіших показників розвитку економіки країни є валовий внутрішній продукт. Цей показник характеризує кінцевий результат виробничої діяльності економічних одиниць-резидентів у сфері матеріального і нематеріального виробництва. Вимірюється вартістю товарів та послуг, виготовлених цими одиницями для кінцевого використання. ВВП – сума валової доданої вартості (ВДВ) галузей плюс чисті податки на продукти (ПДВ) та імпорт (ЧПІ) не зараховані до неї: $ВВП = ВДВ + ПДВ + ЧПІ$. ВВП визначають як суму первинних доходів, розподілених економічними одиницями-резидентами між виробниками товарів та послуг: оплата праці найманих працівників, чисті податки на виробництво та імпорт, валовий прибуток та валові змішані доходи [6]. Проаналізуємо динаміку валового внутрішнього продукту України протягом періоду з 1996 по 2009 р. у таблиці 1.

Як можна бачити з даних таблиці 1, номінальний валовий внутрішній продукт України щорічно зростає, за винятком ситуації, що склалася у 2009 р. Так, наприклад, у 1997 р. при падінні реального ВВП на 3%, у порівнянні з 1996 р., номінальний розмір досліджуваного показника збільшився на 11846 млн грн. У цілому протягом періоду з 1996 по 2008 р. номінальний валовий внутрішній продукт України збільшився в 11,63 рази, а за період з 1996 по 2009 р., з врахуванням певного зниження розміру показника у 2009 р., збільшився в 11,2 рази.

Динаміка реального валового внутрішнього продукту України багато в чому відрізняється від динаміки номінального ВВП. Так, протягом періоду з 1996 по 1999 р. спостерігалось падіння реального ВВП, в цілому до рівня 1995 р. воно становило 14,5 %.

Таблиця 1. Динаміка показників валового внутрішнього продукту України за період з 1996 по 2009 р.*

Рік	Номінальний ВВП України, млн грн	Дефлятор ВВП, %	Зміна реального ВВП у % до відповідного періоду попереднього року
1996	81519	166,2	90,0
1997	93365	118,1	97,0
1998	102593	112,1	98,1
1999	130442	127,3	99,8
2000	170070	123,1	105,9
2001	204190	109,9	109,2
2002	225810	105,1	105,2
2003	264165	108,0	109,4
2004	344822	115,4	112,1
2005	441452	124,5	102,7
2006	544153	114,8	107,3
2007	720731	122,7	107,9
2008	948056	128,6	102,3
2009	914720	113,6	84,9
Зміна показника за 14 років	Зростання в 11,2 разів	–	Зростання в 1,465 разів

* Базові дані таблиці взяті на офіційному сайті Національного банку України [7].

Починаючи з 2000 р. розпочався достатньо тривалий період зростання реального валового продукту нашої держави. У 2000 р. цей показник зріс на 5,9 %, а в цілому реальний ВВП України за період з 2000 по 2008 р. у порівнянні з рівнем 1999 р., збільшився в 1,8147 разів.

Слід зазначити, що показник реального ВВП визначається шляхом ділення номінального валового внутрішнього продукту на індекс-дефлятор, який є коефіцієнтом, що показує відношення цін, які діють в поточному році, до цін базисного року. Індекс-дефлятор, за нашими спостереженнями, незначною мірою більший від рівня інфляції, але в цілому ці показники можна вважати співставними.

Звичайно, найбільш цікавим є аналіз інформації за 2009 р. У цьому році була змінена тенденція зростання реального валового внутрішнього продукту України, яка мала місце протягом дев'яти попередніх років. Падіння реального ВВП стало найбільшим за 14 років і досягло 15,1 %. Періоди щорічного зниження ВВП були і раніше, до них слід віднести 1996, 1997, 1998 та 1999 рр. Однак звертає на себе увагу той факт, що в жоден з вищеназваних років номінальний ВВП не скорочувався. Так, в 1997 р. при падінні реального ВВП у відношенні до 1996 р. на 3 % номінальний ВВП збільшився на 11846 млн грн, або на 14,5 %. Зменшення номінального ВВП у 2009 р. в умовах інфляції, яка

становила 12,3 %, могло відбутися лише при жорсткому обмеженні обсягів грошей, які знаходяться в обігу. На нашу думку, така політика державних регулюючих структур призвела до подальшого «охолодження» економіки України та стала однією з причин значного скорочення реального валового внутрішнього продукту.

У той же час вказані вище процеси не варто пояснювати лише впливом монетарної політики. Основною гіпотезою даного дослідження є припущення про нерациональність тієї структури народного господарства, яка склалась в докризовий період і обумовила недостатню стійкість економіки України до негативних процесів у міжнародному економічному середовищі.

Дослідити структуру народного господарства України можна на основі аналізу валової доданої вартості, яка виробляється в конкретних галузях народного господарства і виступає основною складовою частиною валового внутрішнього продукту. При цьому найбільший інтерес для дослідження становить динаміка та структура цього показника в середньостроковому періоді, який передував економічній кризі, тобто в період з 2001 по 2008 р.

Досліджуючи динаміку виробництва валової доданої вартості в різних галузях економіки України в період з 2001 по 2008 р., можна вказати пріоритетні напрями розвитку народного господарства протягом проміжку часу, який передував економічній кризі (табл. 2).

*Таблиця 2. Динаміка виробництва доданої вартості в галузях народного господарства України, в номінальних значеннях, млн грн**

Галузь	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	2008 р. у % до 2001 р.
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	29421	29632	29059	37258	40542	41006	47417	65148	221,4
Добувна промисловість	8513	8880	10854	12518	17939	22064	31695	54337	638,3
Обробна промисловість	35592	44880	49702	64124	86863	109416	143428	164735	462,8
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	11232	12719	12270	12423	15169	18610	23245	28800	256,4
Будівництво	7291	7506	10268	14463	16370	21168	30456	29185	400,3
Оптова і роздрібна торгівля	22409	21761	31622	41057	56041	68573	95220	131261	585,8
Транспорт	24587	25853	35092	42694	47435	56053	70063	87078	354,2
Освіта	8904	9282	13781	16252	20882	26243	32905	43520	488,8
Охорона здоров'я	6011	5753	9137	10952	13965	17722	22542	29209	485,9
Інші види економічної діяльності	29336	30565	38432	66580	80797	106277	159921	227441	775,3
Всього	183296	196831	240217	318321	396003	487132	656892	860714	469,6

* Базові дані таблиці взяті на офіційному сайті Національного банку України [7].

При аналізі таблиці 2 слід відмітити, що всі вказані в ній значення показників відображені без коригування на рівень інфляції. Тому зростання абсолютних значень виробництва валової доданої вартості у всіх галузях народного господарства на сотні відсотків не повинно вражати, оскільки основною причиною такого явища є інфляція, яка протягом досліджуваного періоду рідко коли була меншою за 10 % в річному вимірі, а, наприклад у 2008 р. перевищила 22 %. Набагато більший інтерес викликає дослідження самої динаміки виробництва валової доданої вартості в різних галузях економіки, оскільки дозволяє визначити темпи розвитку окремих галузей в період, який передував фінансово-економічній кризі.

Дані таблиці 2 свідчать, що найнижчі темпи розвитку протягом періоду з 2001 по 2008 рр. спостерігалися в сільськогосподарському виробництві, виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води, а також у сфері транспортних перевезень. Середніми темпами розвитку характеризувались: обробна промисловість, будівництво, сфери освіти та охорони здоров'я.

Найвищі темпи розвитку спостерігалися в галузях добувної промисловості, оптової та роздрібною торгівлі, а також в тих видах економічної діяльності, які відносяться до категорії «Інших» – в першу чергу, індустрія розваг та надання послуг.

Інформацію, викладену в таблиці 2, покликані доповнити дані таблиці 3, яка присвячена дослідженню динаміки частки кожної з галузей народного господарства України в виробництві сукупної доданої вартості протягом періоду з 2001 по 2008 р.

Дані таблиці 3 свідчать, що протягом досліджуваного періоду частка сільськогосподарського виробництва в сукупній доданій вартості, яка виробляється в Україні, зменшилась з 16,1 до 7,6 %. Зменшення зазнали також частки, які припадають на обробну промисловість, виробництво та розподілення електроенергії, газу та води, будівництво та транспорт. Незначною мірою свою частку підвищили добувна промисловість, оптова та роздрібна торгівля, освіта та охорона здоров'я. У той же час види економічної діяльності, які за класифікацією Національного банку України віднесено до інших (індустрія розваг та надання невиробничих послуг), підвищили свою частку в валовій доданій вартості, яка виробляється в нашій державі, з 16 до 26,4 %.

З даних таблиці 3 можна бачити, що за період з 2001 по 2008 р. структура виробництва валової доданої вартості в нашій державі достатньо сильно змінилась. Якщо у 2001 р. трьома основними галузями, які забезпечували більше 50 % виробленої в країні валової доданої вартості, були обробна промисловість, сільське господарство та сукупність «Інших видів економічної діяльності», причому пріоритет належав обробній промисловості, то у 2008 р. у трійку основних галузей входили «Інші види економічної діяльності», до яких можна віднести, в першу чергу, індустрію розваг та надання послуг, а також обробна промисловість та

торгівля. Пріоритет серед цих галузей належить саме групі «Інших видів економічної діяльності», які з 2001 по 2008 р. збільшили свою частку у валовій доданій вартості, виробленій в Україні, з 16 до 26,4 %.

*Таблиця 3. Динаміка частки галузей народного господарства України у сукупній доданій вартості, %**

Галузь	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.	2007 р.	2008 р.	Зміна показника за період з 2001 по 2008 р., ±
Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	16,1	15,1	12,1	11,7	10,2	8,4	7,2	7,6	-8,5
Добувна промисловість	4,6	4,5	4,5	3,9	4,5	4,5	4,8	6,3	1,7
Обробна промисловість	19,4	22,8	20,7	20,1	21,9	22,5	21,8	19,1	-0,3
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	6,1	6,5	5,1	3,9	3,8	3,8	3,5	3,3	-2,8
Будівництво	4,0	3,8	4,3	4,5	4,1	4,3	4,6	3,4	-0,6
Оптова і роздрібна торгівля	12,2	11,1	13,2	12,9	14,2	14,1	14,5	15,3	3,0
Транспорт	13,4	13,1	14,6	13,4	12,0	11,5	10,7	10,1	-3,3
Освіта	4,9	4,7	5,7	5,1	5,3	5,4	5,0	5,1	0,2
Охорона здоров'я	3,3	2,9	3,8	3,4	3,5	3,6	3,4	3,4	0,1
Інші види економічної діяльності	16,0	15,5	16,0	20,9	20,4	21,8	24,3	26,4	10,4
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-

* Дані для розрахунку таблиці взяті на офіційному сайті Національного банку України [7].

Підтвердження вказаної вище інформації можна легко побачити в повсякденному житті. У містах України виникла велика кількість супермаркетів різноманітного спрямування та розважальних закладів. Швидкими темпами розвивалась фінансово-кредитна діяльність. У той же час майже повністю відсутнє високотехнологічне виробництво та легка промисловість, практично вся продукція довготривалого використання – від комп'ютерів та автомобілів до одягу та високоякісних продуктів харчування імпортується. Промисловість України представлена в основному застарілими заводами радянської епохи, орієнтованими на виробництво та експорт металургійної та хімічної продукції. Лише високі ціни на металевий прокат, які встановилися на світових сировинних

ринках у 2005–2008 рр., дозволили промисловості втримати свою позицію у структурі валової доданої вартості на рівні 19,1 % у 2008 р.

Ситуація в сільськогосподарському виробництві набагато гірша: протягом досліджуваного періоду ця галузь розвивалася найповільнішими темпами (див. табл. 2). Причиною цього були недостатність державної підтримки та диспаритет цін. Результатом цього стала втрата продовольчої незалежності по багатьом позиціям (загальновідомо, що у 2010 р. Україна імпортує великі кількості м'яса, масла та цукру, в той час як раніше місцеве виробництво цих продуктів повністю задовольняло потребу в них населення та переробних підприємств). Ще одним наслідком стала значна залежність цін на ці продукти на внутрішньому ринку від ситуації на світових сировинних та товарних ринках, на яких значну роль відіграють різноманітні спекулянти. Наприклад, саме із стрибком цін на світовому ринку цукру пов'язане подорожчання цього продукту в Україні наприкінці 2009 р.

У цілому на основі аналізу даних, вказаних в таблицях 2 і 3, слід визнати, що протягом періоду економічного зростання, який розпочався у 2000 р. та тривав до 2008 р., в Україні не відбувалося інноваційного розвитку економіки та модернізації виробничих галузей.

Також слід визнати, що орієнтація розвитку економіки держави в докризовий період у напрямку підвищення ролі торгівлі, індустрії розваг та надання не виробничих послуг не сприяла підвищенню стійкості господарського комплексу держави до масштабних кризових явищ у світовій економіці, які супроводжуються зниженням попиту на продукцію українських експортерів та зменшенням надходження іноземних інвестицій.

Таким чином, існуючий на даний час напрямок розвитку економіки держави важко назвати перспективним з точки зору концепції сталого розвитку. Під час виходу України з економічної кризи слід закласти підвалини для модернізації народного господарства, здійснювати стимулювання інноваційного процесу як основи інтенсивного напрямку зростання економіки. Особливу увагу потрібно звернути на розвиток сільськогосподарського виробництва з метою відновлення втраченої продовольчої безпеки, причому зосередитися потрібно, в першу чергу, на відродженні тваринництва. Досягнути такого результату можна шляхом впровадження широкомасштабної державної підтримки агропромислового сектора в умовах загального зростання економіки, що сприятиме підвищенню попиту.

Висновки

Економіка України достатньо сильно постраждала від фінансово-економічної кризи. Протягом 2009 р. зменшення валового внутрішнього продукту досягло 15,1 %, що є одним із найгірших результатів господарювання в Європі і у СНД. Основною причиною такої ситуації стала нераціональна структура національної економіки. Слід визнати, що той напрям розвитку народного господарства, котрим ішла Україна протягом періоду з 2001 по 2008 р.

і який заснований на пріоритетному розвитку торгівлі, індустрії розваг та сфери невиробничих послуг, важко назвати оптимальним. Для виходу національної економіки з кризового стану керівництву держави потрібно приділяти якомога більше уваги розвитку переробної промисловості та сільськогосподарського виробництва, спрямовуючи зусилля на модернізацію виробничих галузей народного господарства.

Перспективи подальших досліджень

Вивчення проблем функціонування національної економіки в сучасних умовах глобалізації, а також визначення міри впливу циклічності світових економічних процесів (під час як періодів спаду, так і періодів зростання) на розвиток народного господарства України є дуже цікавою темою наукових розробок. Подальші дослідження будуть здійснюватися саме в цьому напрямі.

Література

1. *Попова В.* Конкурентоспроможність економіки України: джерела формування та соціальні наслідки / *В. Попова* // Економіка України. – 2008. – № 8. – С. 4–13.
 2. *Федулова Л.* Перспективи інноваційно-технологічного розвитку промисловості України / *Л. Федулова* // Економіка України. – 2008. – № 7. – С. 24–37.
 3. *Пустовойт О.* Ефективність моделі розвитку внутрішнього ринку України / *О. Пустовойт* // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 24–36.
 4. ВВП Китая достиг 4,93 триллиона долларов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.rusipoteka.ru/lenta/market/vvp_kitaya/.
 5. ВВП Польши в 2009 году вырос на 1,7% [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://bizzone.info/worldnews/2010/1264828519.php>.
 6. Вільна енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Валовий_внутрішній_продукт.
 7. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/>.
-
-